

(Данас, 16.4.2010)

„Средњоевропска недеља“ која је почела 8. а окончава се 15. априла донела је побољшање у руско-америчким односима, прекинут процес руско-пољског помирења, али без погоршања и са великим изгледима да се настави и ојача, као и неизвесност у даљим релацијама Мађарске и Русије, након што је влада мађарских социјалиста која је била отворена за сарадњу са Русијом, глатко поражена на прошлонедељним изборима.

Велике промене у две владајуће структуре у државама које имају кључну улогу у региону, Пољској и Мађарској, само су половишно резултат регуларног демократског процеса. Пољска структура власти неочекивани удар доживела је авионском трагедијом у којој су живот изгубили председник државе Лех Качињски и бројни званичници земље. Без обзира на различите узроке, оба догађаја унела су динамику у „средњоевропску меланхолију“ и поново отворила питање тек започетих трендова.

Друга катинска трагедија

Трагедија у Смоленску, коју већ називају „другом катинском трагедијом“, прекинула је све видљивији и снажнији успон руско-пољског помирења и обнављања односа. Садашње реакције руске и пољске стране, међутим, крајње су различите од оних на „прву катинску трагедију“. Прва је учинила непријатељима два народа, а друга, чини се, настојањима обе стране, треба да залечи старе ране.

Извињења за учињене злочине нису само балканска тема. Пољски премијер Доналд Туск и председник руске владе Владимир Путин отворили су у Катину ново поглавље историје руско-пољских односа после окончања хладног рата. Вишедеценијски оштри критичар Москве и водећи пољски новинар Адам Михњик оценио је тај сусрет као значајан догађај „који је означио крај „катинске лажи“, која је тровала пољско-руске односе годинама“. Говор руског премијера Михњик је, попут утицајног првог председника пољске демократске владе Тадеуша Мазовјецког, вредновао „веома високо“. „Владимир Путин је користио речи „жртве нечовечних злочина тоталитаризма“или „злочина који ничим не може да буде оправдан“. Путинов вокабулар

као и у другим приликама био је снажан и недвосмислен. Он је рекао да је једина логика тоталитаризма била да ствара страх и позива на најниже људске инстинкте и да их присиљава на безусловну покорност. На све то Михњик је додао: „Данас мора јасно да се каже: Путинове речи рађају наду. Наду за истину и помирење“. Овај језик је добро примљен и у другим земљама Европе. У Британији је истакнуто да је то значајан обрт код „лидера који охрабрује националистичку носталгију за Стаљином и толерише раст историјског ревизионизма у Русији, укључујући Катин“. Италијанска либерална јавност позвала је Путина у помоћ као учитеља Турској „која би могла да учи од заједничке комеморације у Катину“.

Симболика Катина је у пољској историјској свести огромна. Она се наставља на низ догађаја из Другог светског рата који је почео споразумом Рибентроп–Молотов и практичном поделом Пољске између две велике државе које је окружују, а наставила се совјетском одлуком да зауставе трупе пред Варшавом и тако омогуће Немцима да крваво угуше устанак Пољака у овом граду.

Постхладноратовска затегнутост

Ни са совјетске стране није недостајало разлога за освету. Пољска је између два рата била кључна земља „протоконтејмент“ стратегије. Та геополитичка идеја заснивала се на ограничавању продора совјетског утицаја у Европу на простору од Балтика на северу до Црног и Јадранског мора на југу преко низа савеза држава које су постојале на њему, а којима је антисовјетизам била заједничка идеологија. Ту лежи и део одговора зашто је Совјетски Савез овај цео регион после Другог светског рата ставио под свој протекторат и зашто је према неким режимима имао посебно тврд и бруталан став.

Доказа „зле крви“ између две државе има небројено. После окончања „хладног рата“ већ две деценије траје затегнутост између Русије и Пољске. Она је толика да је Москва у договору са Берлином одлучила да гасоводом испод Црног мора сасвим заобиђе Пољску и друге државе које се држе непријатељски према њој. Руски званичници су Пољску чак називали „европском Чеченијом“ која жели да буде непрестани извор дестабилизације.

Започети процес руско-пољског помирења који у великој мери може да унесе нови дух у Европи, сада је на озбиљном искушењу. Обе стране, међутим, веома упадљиво или још снажније настоје да га истакну, што упућује да је Путинов говор у Катину вероватно био само један у низу гестова са руске стране који би требало да Пољској дају доказе новог

духа руске политике. Руска телевизија, одмах након несреће у Смоленску, у недељу 11. априла, приказала је филм Анџеја Вајде „Катин“ који веома јасно приказује збивања у Катинској шуми и оштро осуђује понашање совјетске армије и државног врха. Бивши председник Пољске Лех Валенса рекао је да „пољски народ са захвалношћу прихвата саосећање руског народа који са нама дели бол“, а приказивање Вајдиног филма као „најбољи доказ сећања на оне који су погинули летећи на обележавање 70 година катинске трагедије“. Валенса закључује да „када утихне ехо катастрофе, ми не смемо да заборавимо оно чему нас судбина већ одавно води“, а то је „стварање садашњих добросуседских односа, што није жеља неких политичара или коњунктурних трендова, него зато што то тражи сам живот“.

С каквом пажњом се у јавности обе земље настоји да се очува тон поштовања и саосећања, а избегне била каква атмосфера конфронтације или коришћења овог догађаја за нове сукобе, најбоље говори случај посланика пољског парламента из редова партије премијера Туска, Антуна Гурског. Он је одмах после несреће оптужио руску страну рекавши „да је убеђен да нас руска страна лаже“ и да „нису познате све околности и информације о удесу“. Изјава је изазвала лавину осуда у самој Пољској, а сам Гурски се лично извинио преко руских медија. Он је рекао да је такву изјаву дао „у стању шока“ и замолио за опроштај и разумевање.

Амерички став

На понашање Пољске према Русији свакако важан утицај има и амерички став, а он је у овом тренутку више него повољан. Као што Русија не штеди у исказивању благонаклоних гестова, тако је и америчка страна учинила нове кораке према Централној Европи. Неке назнаке већ су уочене приликом потписивања споразума Дмитрија Медведева и Барака Обаме у Прагу 8. априла. Истог дана, амерички председник је приредио вечеру за 11 шефова држава средњеевропских земаља. Сам догађај није изазвао никакву јавну пажњу, пошто није била реч ни о каквој специфичној конференцији, нити је било саопштења са овог састанка. Покренут је, ипак, читав низ тема – од операција у Авганистану, новог стратешког концепта НАТО, односа са Русијом, питања регионалне безбедности у Централној Азији и на Балкану. Символика ове вечере, међутим, сигурно није занемарена у Западној Европи и у Русији. Одмах након Обаиног ступања на дужност, неколико средњеевропских лидера упутило му је писмо у којем се жалила на занемаривање Централне Европе. Почетком ове године већина лидера „старе Европе“ била је иритирана Обаином одлуком да не присуствује долазећем европско-америчком самиту зато што, како је незванично речено у Белој кући, има важнијих ствари којима се бави. Пошто је сада имао времена, ексклузивно за државнике из Централне Европе, прилично јасна је порука коју шаље у Берлин и Париз. До састанка је дошло у жеку грчке финансијске кризе и европског нејединства како да се поступа са њом, што такође неће

бити превиђено у Немачкој и Француској.

Државе Централне Европе нису криле своју фрустрацију растућом блискошћу између Берлина, Париза и Москве. Њихова унутрашња подељеност расте под притиском дивергентних потреба и захтева која стижу споља. Њихови економски интереси све више су се одвајали од дефинисаних безбедносних интереса. Економија их је водила јасно ка Европској унији, а чланство у НАТО према Америци. Обамина сусрет са централноевропским лидерима може да се интерпретира као да Сједињене Државе још дубље забијају, намерно или ненамерно, клин између та два интереса.

После тек окончаног Самита о нуклеарној безбедности, америчка страна не крије задовољство. Америчко-руски односи сада су на много солиднијим основама него што су били само пре годину дана, оценио је подсекретар Стејт департмента Вилијам Барнс. Барнс је рекао да су односи са Русијом постали приоритет и за председника Обаму и за Хилари Клинтон. „Ретко је било таквих времена када су односи између две земље и два друштва били виши него што су данас“, рекао је Барнс. Тек образована Америчко-руска председничка комисија са својих 16 радних група представља нову структуру која би требало да оснажи будућу сарадњу у питањима која се тичу енергетске ефикасности, па до очувања Арктика.

У свим овим интеракцијама изостаје само „еврозона“, односно „стара Европа“ која се бави властитим одмеравањем надлежности и грчким државним банкротом. Док сада историја можда ствара најнеочекиванији исход из друге катинске трагедије, „средњеевропска меланхолија“ о којој је писао Чеслав Милош, као да се преселила из Варшаве и Прага у Берлин и Париз.